

Gabriel ANDREESCU

Manualele: discriminare ori îndochinare?

I. Deciziile CNCD privind discriminarea prin manuale. Bahá'í în manualul de clasa a XI-a

Recent, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a avut de rezolvat două petiții privind existența unor acte de discriminare într-un manual de școală și respectiv, într-unul universitar.

În primul caz, petentul reclama că manualul *Religie – Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a, ediția 2006¹, care fusese avizat favorabil prin Ordinul ministrului Educației și Cercetării², prezintă Adunarea Spirituală Națională a Bahá'ilor din România ca având elemente de origine protestantă, neo-protestantă și altele ezoterice de origine asiatică și o trece în categoria sectelor. Membrii Bahá'í ar fi „unelte ale Satanei sau porți ale iadului” care practică un „prozelitism insistent” și reprezintă un „pericol pentru societate”. Ar fi un „fenomen combătut în societate”, căci adoptă „mijloace nedemne de evanghelie”, fiind o „grupare sectară interzisă în Occident”. Adunarea Spirituală Națională a Bahá'ilor are o misiune înșelătoare, „afectează familia și comunitatea bisericii” și folosește metode de „îndochinare, mituire, șantaj, exploatare a sărăciei, fanatism”³.

Potentul a calificat prezentarea din manual falsă, discriminatorie și ofensatoare față de religia Bahá'í și a adus câteva date privind prestigiul pe care aceasta îl are în lume. Religia Bahá'í se bucură de apreciere la Uniunea Europeană: încă din anul 1948 este acreditată ca organizație neguvernamentală cu statut consultativ pe lângă structuri ale Organizației Națiunilor Unite. Nu în ultimul rând, e de menționat că are statut de asociație religioasă, înregistrată conform legislației române.

Prin decizia sa din 2 octombrie 2007, Colegiul Director al CNCD a stabilit că Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar au încălcat dreptul la demnitate al comunității de religie Bahá'í și a anunțat că va monitoriza retragerea din circuit a manualului. Ultima parte a deciziei a avut în vedere și faptul că, răspunzând întrebărilor CNCD, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Direcția Juridic și Contencios a comunicat existența unei adrese prin care autorii manualului solicitau modificarea conținutului lecției criticate pentru edițiile următoare, primită încă din luna februarie 2007 de Consiliul Național pentru Evaluarea și Difuzarea Manualelor⁴. La rândul său, Centrul

---

¹ Publicat de editura Corint.

² Ordinul ministrului Educației și Cercetării nr. 4446 din 19 iunie 2006.

³ În capitolul 7, secțiunea „Acțiunea sectelor”, este prezentată și o imagine a mausoleului lui Báb din Haifa, Israel, lăcaș sfânt pentru cultul Bahá'í.

⁴ Citez din adresă: „Motivul care a stat la baza acestei solicitări îl constituie riscul pe care poate să-l producă în rândul elevilor eroarea de conținut a acelei lecții”. Editura Corint a mo-

Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar a anunțat următoarele: „s-a dispus retragerea de la comercializare și de la folosire în activitatea didactică a manualului de religie pentru clasa a XI-a (cultul ortodox) tipărit de Editura Corint în anul 2006, care, la paginile 90-91, conține elemente neconforme cu realitatea”; „respectivul manual a fost revizuit și retipărit în forma prezentată în anexă”; „autorii manualului își exprimă părerea de rău pentru regretabila eroare strecurată în tratarea respectivei teme”.

II. Despre culte și secte în manualul *Introducere în Sociologie*

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a avut de analizat la puțin timp o nouă sesizare la adresa unui manual, de data aceasta, un manual universitar: *Introducere în Sociologie*, al profesorului universitar Constantin Schifirneț, predat la Școala Națională de Studii Politice și Administrative – specializarea Comunicare și Relații Publice. Petentul cita câteva pasaje din Capitolul „Religie” pe care le considera discriminatorii: (a) „Aparența la o biserică derivă mai mult dintr-o legătură prin naștere la un cult religios, decât ca urmare a unei decizii conștiente” – p. 172; (b) „Cultul religios reprezintă o grupare religioasă organizată pe principiul relațiilor directe cu membrii lor în modalități care nu țin cont întotdeauna de normele și valorile societății în care ființează. Sunt culte religioase care se manifestă prin acte de devianță, iar membrii lor dovedesc o devoțiune fanatică. Preocupate în mică măsură de doctrină, cultele sunt structurate în zonele în care tradițiile au un rol nesemnificativ” – p. 173; (c) „Sectele ființează ca alternative la biserici, adică la formele de organizare și instituționalizare religioasă. Figura centrală o reprezintă preotul sau profetul. Sectele apar ca modalități de perfecționare a omului. Din această poziție ele promet salvarea în lumea de apoi a celor ce s-au impus prin puritate și perfecțiune astfel încât vor fi aleși să stea alături de Dumnezeu. Există peste 350 de secte care au putut fi inventariate... Amintim câteva dintre sectele mai cunoscute: anabaptiste (Biserica Fraților, Biserica Fraților Uniți după Evanghelie); mișcările de deșteptare (Adunarea Fraților, Armata Salvării, Mișcarea Penticostală); milenariste (advențiști de ziua a șaptea, Martorii lui Iehova); mormonii, vindecătorii etc.” – p. 174; „Compararea situației fiecărei religii în anul 1930 și în anul 2002 relevă modificări importante cunoscute de toate cultele. Cu excepția bisericii ortodoxe nicio altă religie nu a cunoscut creșteri a numărului de adepți” – p. 176.

Or, nota petentul, aceste afirmații sunt greșite și aduc atingere bapțiștilor, advențiștilor, martorilor lui Iehova ș.a.m.d. Ele discriminează prin caracterul lor ofensator, denigrator, și deci trebuie sancționate. Colegiul Director al CNCD a respins însă sancțiunea cerută de petent.

---

dificat conținutul manualului și „a înaintat către CNEDM un exemplar modificat, specificându-se în adresa de însoțire că aceasta va fi forma finală a viitoarelor ediții a manualului”. În opinia Ministerului, „având în vedere cele menționate mai sus considerăm că problema a fost soluționată”.

III. Dificultatea noțiunii de discriminare privind limbajul manualelor

Am arătat într-un studiu anterior existența unor obstacole în tratarea discursului care aduce atingere demnității ori creează o atmosferă de intimidare, ostilă, degradantă, umilitoare sau ofensatoare în termeni de discriminare⁵. În esență, este vorba despre introducerea, în O.G. nr. 137/2002 privitoare la combaterea discriminării, a Secțiunii a V-a care transformă o valoare, *demnitatea personală*, într-un drept. Or, cum observa Valentin Constantin, „datorită nivelului său foarte abstract (principiul/valoarea), nu poate respecta condițiile esențiale ale normei justițiabile: claritate, precizie, previzibilitate în aplicare⁶. Urmarea ar fi că trebuie evitată posibilitatea de a bloca exercițiul unui drept fundamental, protejat de Convenția europeană a drepturilor omului, prin asumarea prevederilor Secțiunii a V-a intitulată „Dreptul la demnitatea personală”. Ce e de făcut? La nivel teoretic, dacă un anumit tip de discurs este considerat a avea consecințe periculoase pentru societate, acestea pot motiva, în principiu, legitimitatea includerii lui în categoria delictelor și sancționarea ca atare. Într-un asemenea caz, legitimitatea restrângerii libertății de exprimare va fi evaluată în raport cu principiile interesului legitim și necesității sale într-o societate democratică și în raport cu proporționalitatea și predictibilitatea măsurilor. O altă atitudine ar fi să combatem limbajul ofensator și insultător pur și simplu prin intermediul politicilor publice naționale și al codurilor deontologice profesionale. În mare, acesta este modelul american.

În studiul amintit⁷ am arătat dificultățile întâmpinate de o instituție care dorește să înfrunte complexitatea spațiului cultural și societal limitând discursurile ofensatoare pe care le difuzează unele persoane. Practic, o astfel de instituție intră în logica *pan-tei alunecoase* care o va face să impună limite din ce în ce mai severe exprimării publice. Aceste dificultăți apar și mai limpede în cazul în care este vorba despre un manual.

Chiar și mai problematică arată situația în cazul unui manual universitar. Cine este în măsură să judece adecvarea celor prezentate de către profesorul universitar Constantin Schifirneț în cartea sa *Introduce în Sociologie*, destinată studenților de la specializarea Comunicare și Relații Publice din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative? Petentul L.M. a explicat în critica sa că în cazul bisericilor neoprotestante, perspectiva teologică subliniază asumarea conștientă, de către membrii bisericii, a apartenenței la comunitatea credincioșilor. „Falsificarea” acestui „adevăr” în lucrarea *Introduce în sociologie* ar fi umilitoare pentru neoprotestanți, ca urmare, în logica petentului care cere solidarizarea CNCD, trebuie sancționată. Or, ceea ce nu știe, se pare, L.M., este faptul că abordarea teologică diferă de cea sociologică, iar ultima, cel puțin în anumite teorii, „nu se referă numai la doctrină, ci și la practicile și la sociologia grupurilor religioase”⁸. Ca știință empirică, sociologia se

⁵ Gabriel Andreescu, De la gafa președintelui Traian Băsescu la problematica discriminării, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 3/2007, p. 21-34.

⁶ Valentin Constantin, Valori fundamentale vs. drepturi fundamentale, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 4/2006, p. 22.

⁷ Gabriel Andreescu, loc. cit., p. 21-34.

⁸ Robert S. Ellwood, *Harry B. Partin*, Religious and Spiritual Groups in Modern America, Prentice Hall, New Jersey, 1988, p. 21.

supune la fapte, nu la norme. Arată oare investigațiile sociologice pe teren că, într-adevăr, în ciuda pretențiilor teologice, în fapt neoprotestanții, cum spune Constantin Schifirneț, au „legătură prin naștere” cu biserica lor? Autorul nu aduce nicio probă în acest sens. Dar este obligat să o aducă? El poate asuma afirmații pe care să nu le probeze din motive de economie sau de logică a prezentării, tot așa cum poate să speculeze dincolo de ceea ce știința îi oferă. Cu atât mai puțin poate să răspundă L.M. la o astfel de întrebare.

Să mergem mai departe, referindu-ne la teoria profesorului Schifirneț, care definește cultul religios prin opoziție față de normele și valorile societății și care s-ar manifesta prin acte deviate și devoțiune fanatică. Primul lucru pe care ar avea să-l observe un cunoscător este utilizarea incorectă a sintagmei „cult religios”. În limba română, aceasta are două sensuri posibile. Unul este foarte bine circumscris, referindu-se la bisericile care au fost recunoscute de statul român pentru a se bucura de privilegiile enunțate în Constituție. Al doilea înțeles, mai vag, ar acoperi marile religii⁹. Cultele religioase sunt cele care au reprezentativitate, dar și o recunoaștere socială. Cu alte cuvinte, valabil este opusul celor afirmate de către profesorul de la SNSPA. O explicație posibilă a situației este preluarea termenului din engleză, unde „cult” corespunde românescului „sectă”. În ochii majorității – imaginea unui grup constituind o temă sociologică – sectele sunt deviate și fanatice. Ceea ce în limbajul unei persoane poate reprezenta un stereotip și o sudalmă, în limbajul cercetătorului se poate dovedi un fapt empiric. Să fie responsabil domnul Schifirneț în fața CNCI întrucât a confundat – dacă într-adevăr a făcut-o – termenul românesc cu cel englez? Întrebarea e desigur retorică.

Profesorul de la Comunicare și Relații Publice introduce pentecostalii, adventiștii de ziua a șaptea și martorii lui Iehova între secte, alt lucru criticat de petent. Și ar părea că ultimul are dreptate, de vreme ce oricine se va uita în Legea privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor va găsi comunitățile lor trecute în seria cultelor. Numai că, în raport cu viziunea majorității asupra a ceea ce înseamnă normalitate religioasă, și pentecostalii, și adventiștii de ziua a șaptea, și martorii lui Iehova sunt un „grup care urmează o practică religioasă distinctă și aderă la o perspectivă asupra credinței diferită de cea a culturii dominante”¹⁰. Din perspectiva sociologică a lui J. Gordon Meelton și Robert L. Moore sintetizată în definiția dintre ghilimele, cele trei grupări religioase se încadrează la secte chiar dacă legea românească le acordă statutul de cult. Enunțurile trebuie înțelese în raport cu paradigma discursului din care fac parte. Una este abordarea normativă, alta este cea empirică. În doctrina drepturilor omului se cere evitarea folosirii termenului „sectă” în numirea unor comunități religioase, datorită caracterului său peiorativ. Se preferă formula „grupări esoterice, spirituale și exotice”¹¹. Dar sociologia nu este chemată să urmeze o astfel de regulă „de

⁹ DEX online nu ne este de mare ajutor. Conform ediției din 2004, termenul „cult” (din sintagma „cult religios”) ar însemna „confesiune, credință, religie, rit”.

¹⁰ J. Gordon Meelton, Robert L. Moore, *The Cult Experience*, Pilgrim Press, New York, 1982, p. 14.

¹¹ Chiar Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a fost în situația să adopte Recomandarea 1412/1999 „privitoare la secte”, întrucât a trebuit să răspundă cererii opiniei publice de a trata tema grupărilor cunoscute sub acest nume. Textul Recomandării preferă însă să fo-

bună purtare” în măsura în care tema ei privește (și) felul în care oamenii folosesc termenii în cadrul unei culturi date.

Aceste observații nu apără capitolul Religie din volumul apărut la Editura Comunicare.ro în anul 2003. El pune probleme din perspectiva nuanțelor și acuratețea planurilor. O afirmație de genul „Chiar și în zonele unde se propovăduiește libertatea tuturor cultelor trebuie spus că este acceptată existența unei biserici naționale sau a unei religii oficiale, datorită nevoii de exprimare a identității naționale și statale prin religie” (p. 172) nu concordă cu diversitatea relațiilor dintre biserici și state în Occident. Iar la nivel general, afirmația este pur și simplu falsă. Un alt enunț, „*Bisericile ortodoxe* își au baza în comunitatea credincioșilor ce ființează prin participarea la liturghie” (p. 172) are un conținut teologic. Or, se poate crea confuzie atunci când fără să anunți, vorbești despre biserici în sens normativ, iar despre secte, într-unul sociologic. Denominațiunea e prezentată prin opoziție cu majoritatea religioasă, ceea ce e iarăși greșit¹². Punerea pe spatele sectelor a afirmației: „societatea este judecată ca aparținând forțelor răului”, reprezintă o generalizare nepermisă. Am amintit despre sensul dat sintagmei „culte religioase”, la care se adaugă un enunț incorect factual: „Cu excepția bisericii ortodoxe nici o altă religie nu a cunoscut creșteri a numărului de adepți” – reclamat de petent. Profesorul Schifirneț nu explicitează distincția dintre faptele sociologice și cerințele normative, pe care m-am simțit obligat să o subliniez aici, ceea ce poate duce, într-adevăr, la concluzii pernicioase în mintea studenților.

IV. Principiile educaționale ca obligații politice ale statelor în descurajarea intoleranței

Manualele sunt implicit un exercițiu al libertății de exprimare. Totuși, nu din acest exercițiu derivă specificul lor. Ele constituie, în esență, instrumente ale procesului de învățământ și ca atare, trebuie privite din perspectiva normelor care privesc educația. O astfel de normă se găsește în Declarația universală a drepturilor omului care proclamă la art. 26: „*instruirea* trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între... grupurile rasiale sau religioase (s.n.)”.

Sau iată art. 5 al Convenției UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului, adoptată în anul 1960¹³:

1. Statele participante la prezenta Convenție convin:

a) că educația trebuie să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și întărirea respectului drepturilor omului și a libertăților fundamentale și că ea trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și toate grupurile

---

losească sintagma „grupări esoterice, spirituale și exotice” și reafirmă devotamentul pentru libertatea religioasă, ca și obligația neutralității statului, egala protecție și evitarea unor măsuri care se bazează pe judecăți de valoare”

(<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=assembly.coe.int%2FDocuments%FAcceptedText>).

¹² Denominațiunea religioasă se referă la un subgrup definit prin unitate de tradiție și identitate în interiorul unei mari religii. Astfel, catolicismul, ortodoxia și diferitele biserici protestante sunt denominațiuni ale creștinismului.

¹³ Conferința generală a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, întrunită la Paris, de la 14 noiembrie la 15 decembrie 1960, în cea de-a 11-a sesiune a sa.

rasiale sau religioase, precum și dezvoltarea activităților Națiunilor Unite pentru menținerea păcii;

b) că este necesar să se respecte libertatea părinților și, dacă este cazul, a tutorilor legali: 1. de a alege pentru copiii lor instituții de învățământ altele decât cele ale statului, dar corespunzătoare normelor minime care pot fi prescrise sau aprobate de către autoritățile competente; 2. de a asigura, conform modalităților de aplicare proprii legislației fiecărui stat, educația religioasă și morală a copiilor în conformitate cu propriile lor convingeri...”

Un interes îl au și concluziile conferinței privind Anul 2005, declarat „Anul european al cetățeniei prin educație”, în măsura în care aceasta s-a ținut la Sinaia, între 27 și 28 aprilie 2006, iar dezbaterea intitulată „Învățând și trăind democrație – pasul înainte”, a fost deschisă chiar de domnul Mihail Hârdău, ministrul român al Educației și Cercetării. Concluziile subliniau „înțelegerea stabilită ca statele să promoveze și să întărească educația pentru cetățenie democratică și drepturile omului”.

Declarația Toleranței adoptată de UNESCO în 1995¹⁴ arată la rândul ei: „Toleranța e necesară atât între indivizi, cât și în cadrul familiei și comunității. Promovarea toleranței și modelarea atitudinilor față de diferite opinii, în sensul unei deschideri reciproce și al solidarității urmează să aibă loc în școli și universități și prin intermediul educației non-formale, acasă și la locul de muncă” (pct. 4.2). Iar la pct. 3.3: „...în acest sens, o atenție deosebită va fi acordată grupurilor vulnerabile... în special prin educație, a promovării și integrării lor profesionale și sociale”.

Declarația Toleranței a dedicat un amplu art. 4 cerințelor din domeniul învățământului:

„Art. 4. Educația

4.1. Educația este mijlocul cel mai eficient pentru a preveni intoleranța. Prima etapă, în sensul educației pentru toleranță, e de a învăța pe fiecare persoană din societate care-i sunt drepturile și libertățile pentru ca ele să fie respectate și de a promova voința de a proteja drepturile și libertățile altora.

4.2. Educația în sensul de a fi tolerant trebuie să fie considerată un imperativ prioritar; iată de ce trebuie să fie promovate metodele sistematice și raționale de predare a toleranței care să se adreseze la sursele culturale, sociale, economice, politice și religioase ale intoleranței, surse care tocmai constituie cauzele fundamentale ale violenței și excluderii. Politicile și programele promovează toleranța atât între indivizi, cât și între grupurile etnice, sociale, culturale, religioase și lingvistice și națiuni.

4.3. Educația în domeniul toleranței urmează a viza contracararea influențelor care ar duce la frica și excluderea altora și trebuie să-i ajute pe tineri să-și dezvolte capacitățile de a-și formula o părere proprie, de a avea o reflexie critică și de a judeca în termeni etici.

4.4. Noi ne luăm angajamentul de a susține și de a pune în funcțiune programele de cercetare în domeniul științelor sociale și educației pentru toleranță, drepturile omului și non-violenței. Ceea ce înseamnă de a acorda o atenție deosebită îmbunătățirii instruirii învățătorilor, programelor de studii, conținutului manualelor și cursuri-

¹⁴ Proclamată și semnată la 16 noiembrie 1995 de Statele Membre ale Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură reunite de la 25 octombrie la 16 noiembrie 1995 la Paris cu ocazia celei de a 28-a sesiuni a Conferinței Generale.

lor și a altor materiale pedagogice, inclusiv noilor tehnologii educaționale, în vederea instruirii unor cetățeni activi și responsabili, deschiși spre alte culturi, capabili să aprecieze valoarea libertății, respectarea demnității umane și diferențelor dintre ele și care să fie în stare să prevină conflictele sau să le rezolve prin mijloace non-violente”.

Am citat pe larg aceste pasaje – din instrumente internaționale care sunt departe de a epuiza subiectul – întrucât ele subliniază, cât se poate de ferm, perspectiva comunității internaționale cu privire conținutul educației. Statul român a semnat toate documentele amintite mai sus. Or, cum se traduc principiile asumate de România cu privire la învățământ în conținutul manualelor invocate mai sus? Opoziția dintre spiritul standardelor educaționale din perspectiva toleranței și conținutul textelor ce prezintă viața religioasă este absolut flagrantă.

Este adevărat că, în același timp, este valabil principiul conform căruia părinții au dreptul la respectarea convingerilor lor religioase și filosofice în educația copiilor. Printre altele, ideea apare în art. 2 al Protocolului nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului privind dreptul la instruire. Justifică oare art. 2 al Protocolului nr. 1 folosirea de manuale de religie cu un conținut intolerant la adresa unor grupuri religioase motivându-se conformitatea acestora cu propria filozofie sau dogmatică religioasă a părinților? Dreptul subiectiv propriu al părinților greșit pe dreptul fundamental definit la art. 2¹⁵ este văzut esențialmente ca interdicție pusă statelor de a urmări scopuri de îndoctrinare. Statele au, la rândul lor, obligația pozitivă de a împiedica *orice* tip de îndoctrinare care ar putea aduce atingere interesului superior al copilului. Din acest punct de vedere, cea mai explicită este Convenția cu privire la drepturile copilului¹⁶. Conform art. 20 al Convenției, statele părți sunt de acord că educația copilului trebuie să urmărească:

„(a) dezvoltarea pleneră a personalității, a vocațiilor și a aptitudinilor mentale și fizice ale copilului;

(b) cultivarea respectului pentru drepturile omului și libertățile fundamentale, precum și pentru principiile consacrate în Carta Națiunilor Unite; [...]

(d) pregătirea copilului să își asume responsabilitățile vieții într-o societate liberă, într-un spirit de înțelegere, de pace, de toleranță, de egalitate între sexe și prietenie între toate popoarele și grupurile etnice, naționale și religioase și cu persoanele de origine autohtonă”.

Revenind la obligațiile politice ale statelor, merită notat faptul că acest balans între importanța datorată afirmării dreptului subiectiv propriu al părinților în chestiuni de filozofie și dogmatică religioasă și importanța unei educații dedicate interesului copilului se regăsește în luările de poziție ale Consiliului European, în particular, în rezoluțiile Adunării Parlamentare (APCE). Astfel, Recomandarea nr. 1396 (1999) a APCE invită statele membre să organizeze predarea tematicii religioase în așa fel încât să respecte diversitatea religioasă, să evite orice conflict între educația religioasă promovată de stat și credința familială și să *respecte decizia familiilor în această chestiune delicată*.

¹⁵ A se vedea în acest sens *Corneliu Bîrsan*, Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole, Vol. I. Drepturi și libertăți, Ed. All Beck, București, 2005, p. 1070.

¹⁶ Ratificată prin Legea nr. 18/1990.

În același timp, Recomandarea nr. 1720 (2005) a APCE a invitat guvernele statelor membre să se asigure că educația religioasă oferită în școala primară și secundară, din cadrul învățământului de stat, respectă următoarele criterii: are scopul de a-i ajuta pe elevi să descopere religiile practicate în țara lor și în statele învecinate; de a-i face să înțeleagă că fiecare este îndreptățit în egală măsură să considere religia proprie drept „credința cea adevărată” și că persoanele care au altă religie sau care nu au religie sunt oameni obișnuiți; educația religioasă cuprinde, cu imparțialitate absolută, istoria principalelor religii, precum și opțiunea de a nu avea nicio religie; oferă elevilor instrumente educaționale care să-i protejeze în contactul cu adepții practicilor religioase fanatice; nu depășește granița dintre domeniul culturii și cel al cultului religios, nici chiar în țările unde există o religie de stat, pentru că rolul educației religioase nu este acela de a forma o credință, ci de a-i face pe elevi să înțeleagă de ce religiile sunt izvoare ale credinței pentru milioane de oameni; profesorii de religie au o pregătire specială și predau, preferabil, discipline legate de cultură ori literatură; autoritățile statului urmăresc pregătirea profesorilor și le pun la dispoziție programe școlare adaptate particularităților fiecărei țări și vârstei elevilor.

Ca urmare, statele – în particular, cele europene – sunt angajate să promoveze politici publice în domeniul instrucției menite să dezvolte înțelegerea și respectul pentru valorile drepturilor și libertăților *chiar dacă au în vedere drepturile subiective ale părinților*. Acest principiu nu se reduce însă la o cerință politică. El constituie și o obligație juridică față de Convenția cu privire la drepturile copilului care cere principii educaționale compatibile cu interesul superior al copilului. Acestea includ dreptul copiilor de a li se cultiva respectul pentru drepturile omului și libertățile fundamentale și dreptul la o pregătire prin care să-și poată asuma responsabilitățile vieții într-o societate liberă, într-un spirit de înțelegere, de pace, de toleranță. Orice îndoctrinare împotriva acestor drepturi, inclusiv cea care ar putea să se bucure de acceptul părinților, este ilegală, iar statele au datoria să protejeze copiii în acest sens.

Se poate spune, în concluzie, că ansamblul instrumentelor de protecție ale drepturilor și libertăților fundamentale consacră un *drept al elevului de a nu fi îndoctrinat*. Acesta pune o interdicție statului care ar concepe un astfel de program de îndoctrinare, dar și unor actori privați, inclusiv cei care beneficiază de acordul părinților, precum cultele religioase.

Tipul de îndoctrinare specific manualului *Religie – Cultul* ortodox pentru clasa a XI-a, ediția 2006, de la care am pornit, de fapt, doar un exemplu din multe altele analoge, are efecte directe asupra fenomenului discriminării în societate. Chiar dacă îndoctrinarea reprezintă un act diferit celui de discriminare, datorită consecințelor, îndoctrinarea cade sub incidența art. 1 (2) al Hotărârii nr. 1194 privind organizarea și funcționarea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării: „Consiliul are rolul de a implementa principiul egalității de șanse prevăzut în Constituția României, în legislația internă în vigoare și în documentele internaționale la care România este parte”. Într-adevăr, educația religioasă care îndoctrinează în sensul intoleranței este incompatibilă cu principiul egalității de șanse. CNCD poate sancționa contravențiile, iar tipul de îndoctrinare avut în vedere aici nu intră între actele de discriminare decât dacă revalorizăm Secțiunea a V-a a O.G. nr. 137/2002 – ceea ce nu e cazul. Însă, acolo unde nu are la dispoziție mijloace sancționatorii, CNCD poate iniția politici publi-

ce menite să ducă la realizarea obiectivelor sale. Ca urmare, CNCD are legitimitatea, și chiar obligația, să facă din manualele școlare un subiect al politicilor sale publice.

V. Libertatea academică și câmpul ei de protecție

Considerațiile Capitolului 4 au avut ca obiect manualele din învățământul de stat obligatoriu. Contextul manualelor universitare este complet diferit. Ele se adresează unor studenți, în mare parte oameni formați și având acces la surse bibliografice diverse. Existența unor opinii diferite, chiar opuse – ca în cazul comentariilor volumul *Introducere în Sociologie* – nu este doar firească, ci chiar o necesitate, căci universitatea trebuie să fie, în sensul lui Stuart Mill, „un loc al speculației neîngrădite”¹⁷. Cartea unui profesor universitar reprezintă un exercițiu al libertății academice¹⁸, iar necesitatea apărării acesteia, pentru cadrele universitare ca și pentru întreaga societate a fost susținută de-a lungul timpului cu argumente convingătoare¹⁹. Ar fi de subliniat în acest sens că libertatea academică înseamnă ceva mai mult decât libertatea de exprimare a cadrelor universitare, „membrii universităților meritând un spor de libertate, cel puțin în privința activităților lor profesionale”²⁰.

Libertatea academică nu se împotrivesc oricăror reguli, din contră, ea înflorește în condițiile introducerii de norme deontologice care au o dimensiune profesională, ca și una de ordin civic și politic. Însă, normele deontologice sunt o emanație a corpului academic. În cadrul universitar unde lucrează, cadrele implicate în predare și cercetare sunt protejate de libertatea academică pentru a-și duce la capăt misiunea.

Iată de ce, în momentul când a fost invitat să cenzureze manualul universitar *Introducere în Sociologie* al profesorului universitar Constantin Schifirneț, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării s-a aflat în fața unei adevărate provocări. Împingerea deciziilor CNCD până la controlul vieții academice depășea competențele posibile ale acestei instituții. Se poate spune că Hotărârea Colegiului CNCD în acest caz, de neintervenție, a evitat o posibilă criză.

¹⁷ *Stuart Mill*, Inaugural Address..., p. 250.

¹⁸ Conform Asociației Americane a Profesorilor Universitari, libertatea academică include: „(a) Profesorii au dreptul la libertatea deplină de cercetare și de publicare a rezultatelor acesteia, cu condiția îndeplinirii în mod adecvat a obligațiilor profesionale...; (b) Profesorii au dreptul la libertatea deplină de a discuta materia la clasă...”

¹⁹ „Libertatea academică are o valoare transcendentă pentru noi toți și nu doar pentru profesori” (Judecătorul William Brennan, cazul *Keyishian v. Board of Regents* din 1967) apud *Liviu Andreescu*, Libertatea academică. Teorii, practice (teză de doctorat), iunie 2007.

²⁰ *Liviu Andreescu*, Libertatea academică. Teorii, practice (teză de doctorat), iunie 2007.